

2.

Vana lubjavabriku direktori villa Tamsalus (Foto: J. Vali)

KATUS TÜÜBID JA HOOLDUS

Katus teeb majast maja. Rõhutab ju ka ütlus „katus pea kohal“ seda, et inimesel on kodu / maja / koda. Ilmastikukindel katus on ehitise säilimise seisukohalt üks olulisimaid elemente. Lisaks sellele annavad vanad katused tunnistust töövõtete, materjalikasutustraditsioonide ja arhitektuurse maitse arengust.

KATUSETÜÜPIDE ARENGUST EESTIS

Talud

- Teateid vanimate katuste kohta Eesti alal leiame alates III – II aastatuhandest e.m.a. Need olid püstkojad, mis kaeti arvatavasti **puukoore ja mätastega**.
- I aastatuhande lõpul e.m.a. ilmunud rõhtpalkehitisi katsid samuti puukoore ja mätastega kaetud katused.
- 12.-13. saj. hakkas arenema rehielamu. Algselt oli eluruumil ja rehealusel mõlemal omaette lame, arvatavasti **kisklaudadest või lõhandikest katus**. Soojapidavuse saavutamiseks kaeti taoline puitkatus tõenäoliselt **samblakihiga, mille peale pandi kasetohtu ning väliskihina mättaid**.
- Alles 15.-16. saj. tekkis eluruume ja rehealust ühendav **kõrge õlg- ja pilliroogkatus**. Et kaitsta puitseinu sademete eest, ehitati need katused laia räästaga. Sadevete läbijooksu vältimiseks pidi katusekalle olema vähemalt 45°.

Sassi-Jaani talu, Kullamaa, EVM (Foto: M. Loit)

Paralleelselt õlgede ja rooga levisid ka teised kohalikust ja käepärasest materjalist katused — **mätas, kisklaud, paeplaat, roigas**.

Laudkatus

Paeplaatidest katus

Pulga talu sepikoda, Kuusalu, EVM (Foto: MKA)

■ 19. saj. lõpul ja 20. saj. algul hakati laialdasemalt kasutama **pilbas-, laastu-, sindel- ja kimmkatust** (seda eriti Lõuna-Eestis).

Linnad ja mõisad

■ 11.-12. saj. varajased linnaelamud ehitati puidust ning puitkatustega.

■ Ulatuslikum kivist elamute ehitamine algas Tallinnas alles 15. saj. lõpul ja levis massiliselt 15. saj., teistes linnades toimus see veelgi hiljem.

Kivist hoonete kõrged sadulkatused kaeti kas **savist munk-nunn** või **piibrisaba tüüpi katusekivid**ega.

Eeslinnadesse ehitati jätkuvalt puithooneid.

Munk-nunn tüüpi katusekivid (Foto: M. Loit)

■ 17. saj. levisid nii suhteliselt kõrge kelpkatus kui ka madalam poolkelpkatus. Linnahooned olid kaetud enamasti katusetellisega (ilmus **hollandi- ehk S-katusekivi**), paljud mõisamajad aga õlg-, roo- või puitkatusega (nt. roigaskatus Kolga mõisal, roogkatus Tõlluste mõisal).

■ 18. saj. olid kasutusel paralleelselt nii kelp-, poolkelp- kui ka mansardkatus. Soosituim kattmaterjal oli jätkuvalt keraamiline katusekivi, kuid paiguti võis kohata ka **vaskplekist** katuseid. Seda siiski aga ilmselt ülimalt harva, kuna vask oli võrreldes teiste materjalidega tõeline luksus.

- 19. saj. keelati Tallinna eeslinnades kategooriliselt puidust ja õlgedest katusekatted. Üha laialdasema leviku omandas linnades **raudpleki** ning **tinatatud raudpleki** ja **tinapleki** kasutamine. Katuseid kaeti ka **tõrvapapiga**. Keraamilistest kividest lisandus **valtsiga katusekivi** (neid imporditi palju ka Saksamaalt).
- 19. saj. lõpul ja 20. saj. alguses kasutati mõnede jõukate mõisahäärberite katusekattematerjalina ka välismaalt sissetoodud **kiltkivi** (nt. Alatskivi, Taagepera, Mooste).
- 20. saj. alguses hakati kasutama **tsingitud terasplekki** ning tootma **tsemendist katusekive**, **bituumen-katusekatteplaate** ja **eterniitplaate**. Funktsionalism tõi enesega kaasa lamekatuse, mida hakati katma **ruberoidiga**.

Tsemendist katusekivid (Fotod: M. Loit)

KATUSTE HOOLDUSEST

Hinda olukorda

Katuse seisukorda tuleb kontrollida vähemalt kaks korda aastas — kevadel ja sügisel. Kevadel tuleks tähelepanu pöörata võimalikele talvistele kahjustustele, samuti on oluline katuse puhastamine nii kevadel kui ka sügisel.

Iga-aastane ülevaatus aitab vältida tõsiste probleemide tekkimist.

Tähelepanu tuleb pöörata:

- Katusekate — kahjustunud kivid; roostetanud ja mõranenud plekk, selle kinnitusklaamid; pehastunud puit.

Kahjustunud kivitatus

Kahjustunud laastukatus (Fotod: M. Loit)

- Lamekatustel mõrad, vajumisest tingitud veelombid.
- Ühenduste veepidavus — korstnakraed, piksevardad, neelud, vihmaveetorud, uugid.
- Linnupesad korstnates ja ventilatsiooniavad.

- Oksarisu, seemnepuru ja lehed katuse neelukohtades ja vihmaveerennides.

(Foto: M: Loit)

- Katusele ulatuvad oksad.

(Foto: M. Loit)

- Pööning / katusealune — ventilatsioon, kandekonstruktsioonide ja aluslaudise seisund (mädanik, putukkahjustused).

Katuse läbijooksu avastamiseks valida vihmane ilm. Läbijooksu koht interjööri laes võib olla eksitav, kuna sageli liigub vesi enne vertikaalse tee leidmist katuse ja lae vahel ka horisontaalsuunaliselt.

Katuse puhastamine

- Viilkatuse neelukohti ja vihmaveerenne ning lamekatuse kogupinda tuleks puhastada vähemalt kaks korda aastas: kevadel pärast lume sulamist ja sügisel pärast lehtede langemist.
- Puhastamisel kasutada harja, luuda või puust kaabitsat. Kindlasti ei tohiks vihmaveerennidesse kogunenud mustust äravoolutorusse lükata, kus see võib toru ummistada.
- Madala kaldega ja lamekatusele kogunenud liigset lund võib ettevaatlikult eemaldada vineerist või plastmassist lumelabidaga. Vee äravoolu takistavaid jäävalle võib eemaldada sooja veega. Äravoolu kiirendamiseks võib uuristada jäävalli kanali. Kindlasti ei tohi selle töö juures kasutada katust kahjustavaid tööriistu ja aineid (nt. haamer, kirves, kang, sool, kemikaalid).

Lihtsamad remonttööd

Kõigi ajalooliste hoonete puhul (ka siis, kui tegemist ei ole arhitektuurimälestisega) tuleks järgida põhimõtet — **luua selle säilimiseks võimalikult head tingimused**.

On aga arusaadav, et pidevalt ilmastiku meelevaldas olevaid katuseid tuleb aeg-ajalt remontida. AINUÕIGEKS lahenduseks on kasutada ajastule iseloomulikku traditsioonilist katusekattematerjali. Enamik neist (keraamiline tellis, kiltkivi, puit) on regulaarse hooldamise korral väga vastupidavad.

Kandekonstruktsioonide renoveerimisel tuleks kasutada vanu puidutöö võtteid ja tehnikaid (keerukamate tööde puhul pöörduda kindlasti spetsialisti poole).

Remonttöödel pidada silmas:

- Parandada katus võimalikult kiiresti kriitilistes piirkondades vältimaks edasist lagunemist. Ajutisi lappimistöid võib teostada kõige käepärasemate materjalidega (kile, ruberoid jms.) jälgides seejuures, et ei kahjustataks ülejäänud katusepinda.

- Selgitada välja katuse olukord ning selle lagunemist põhjustavad faktorid. (Erist tähelepanu tuleks pöörata katuse lõunapoolsele küljele, mis on UV-kiirguse ning temperatuuride kõikumise tõttu tõenäoliselt enamkahjustunud). Koostada remondikava.
- Teha kindlaks katuse originaalkuju (juhul kui seda on hiljem rikutud) ja kattmaterjal (originaali puudumisel analoogide alusel). Restaureerida katus selle algsel kujul (nt. eemaldada sobimatud uugid, aknad, taastada õige kalle).
- Säilitada võimalikult palju originaalsubstantsi. Lisatav materjal peaks olema võimalikult originaalilähedane.
- Kui ilmneb, et katus vajab laiaulatuslikumat remonti, tuleb kindlasti konsulteerida spetsialistiga.

KUI TEGEMIST ON MÄLESTISEGA VÕI MUINSUSKAITSEALAL PAIKNEVA EHTISEGA, KONSULTEERI KINDLASTI ENNE TÖÖDE ALUSTAMIST MUINSUSKAITSEAMETI SPETSIALISTIGA!

KATUST HOOLDADES EI TOHI UNUSTADA TÖÖOHUTUST!

Lisamaterjalid:

- Eesti Projekteerimisnorm EPN 11.2 Katused.
<http://sise.ttu.ee/tootlus/laur/hydroisol/epn.pdf>
- Puuinfo — Puitkonstruktsioon
<http://www.puuinfo.ee/ehitamine%20puidust/puitkonstruktsioon.htm>

Koostaja: Mari Loit